

O šetališčih mesta ljubljanskega.

Zgodovinski spomini. Spisal P. pl. Radics.

Neutrudno delujoča mestna naša občina z baš dovršenim poslednjim kósom nabréžja pri Hradeckovem móstu ni le za hip odprla davno zaželene nove póti občevanju górenjega s spódnjim koncem mesta, ne, položila je tem načinom tudi osnovni kamen, na katerem se bode lahko v bodočnosti razvilo novo šetalíšče, in izvestno je le vprašanje naših dnij, da se ob vódni stráni biš na Starem in na Mestnem trgu vzbudí trgovstvu na prospéh živahen promèt.

Kadar se razvije trgovsko življenje, ustavljal bode na tem mestu sedaj hitro mimó stopajoči potnik svoj korak ter liki drugod bode takisto nastalo todi šetalíšče in sicer šetalíšče óne vrste, katera se v razliko od nalašč napravljenih imenujejo nastala šetalíšča.

Ker se po sedanjem otvorjenji nabréžja vsekako smé pričakovati, da dobode stólno mesto naše nóvo takšno šetalíšče, utegne zanimati spoštovane bralce „Zvonove“, ako se pri ti priliki ozremo v minule dni in pogledamo, kako so se razvijala ljubljanskega mesta šetalíšča, in ako jim iz verjetnih poročil zazôvemo v spomin šetalíšča, katera so že davno odslúla ter je ljudstvo nánje pozabilo skoraj popolnoma.

* * *

„Trgb so nazivali staroslovenski prostor, kjer se je tržilo, novo-slovenski trg, in takóvo tržišče so ustanovili Slovenci tudi na tléh stare Akviline ¹⁾ (Emona), in sicer na ónem mestu Ljubljane, ki še dandanes nosi ime Stari trg.“

Tù na „Starem trgu“ bilo je torej tudi v srednjem veku, tačas, ko se je Ljubljana vedno bolj razvijala v mesto, najstarejše šetalíšče našega mesta, in to šetalíšče je nastalo baš po živahnem trgovanji na kraji, kjer stoji v denšnjih dnéh redúta, zategadelj pristoja temu šetalíšču pridévek nastalo šetalíšče.

Tukaj na prostoru takozvanega „Starega trga“, ki se vidi še dandanes proti sv. Jakopa trgu zasuknen v desno, stala je še za Valvasorja lipa.

Ta lipa je bila središče šetalíšču srednjega veka.

Kakor poudarja še Valvasor, sbajala se je krog nje po starem običaji vsa soseska, torej vse stanovništvo mestno, in: „verzehrte

¹⁾ Müllner, Emona, pag. 199.

allda ihre zusammengetragene Speise bei einer annehmlichen Musik in freund-nachbarlicher Vertraulichkeit nach vormaliger alter Weise.“¹⁾

Leta 1638. ukazal je mestni nadkomornik gosp. Ljudevit Schönleben, naj se ta nekdam tako krasna lipa poseka, ker je bilo drevó „von Alter wurmstichig und voll Ungeziefers.“²⁾

Nekako sredi 16. veka se je baje pripetila na šetališči „Starega trga“ tista epizoda — in sicer leta 1547. prvo nedeljo julija meseca — katera je genijalnemu našemu Preširnu dala predmet njegovi baladi „Povódnji mož,“ katera še nima vrstnice, óna „epizoda,“ ko je „povódnji mož,“ ta v bajki živeča prikazen, lep mladenič z dražestno Uršiko Schafferjevo od lipe stráni mimó Zatiškega dvora, torej po denšnjih „Zatiških ulicah“ popléšal v Ljubljano — v stekleni svoj grad, da njiju ni nikdar več bilo na sprégled!

Prav na tisto mesto, kjer je stala stara lipa na starem tržišču, postavil se je v 17. veku, in sicer na zapadni stráni jezuvitskega kolegija (denšnje redúte) tisti vodnják od marmorja, katerega so tekar tekom našega veka pred nekaterimi leti prenesli k sv. Florijána cerkvi.

Razven šetališča na „Starem trgu“ imeli so pa Ljubljanci za Valvasorja tudi še „den schönen lustigen Spaziergang durch einen Wald auf den Schlossberg und in der Stadt darinnen mit einem grossen und dicken Wald von Buchen und anderen Bäumen.“

To šetališče se je gotovo stikalo z Gradom od „Starega trga“ semkaj in od Polján.

„Zabavišče“ imenuje že Valvasor tudi „Prúle.“

V „Prúlah“ („in dem Prúell“) zažigal se je 1653. leta 24. dne meseca junija za izvolitve Ferdinanda IV. v rimsko-nemškega cesárja umétalen ogenj. „we'ches ein aufgerichtetes Castell mit dreyen Thürmen fürstellig machte, da gab es feurige Leuchtkugeln u. s. w., u. s. w., Auch waren Zelte mit Erfrischungen aufgeschlagen.“³⁾

Takozvani „družbi“ služili so zlasti v sedemnajstem veku v zabavo lepa šetališča, prekrasni vrti kneza Auersperga in Eggenberga. Tam so napravljali po tedanjega časa ukusu igrišča in strelišča, vožnje po ribnikih itd. itd., gojencem jezuvitskega kolegija pa v vedrišče grad Tivoli („Pod Turnom“), nad katerega portalom se je pred štiridesetimi

¹⁾ Valvasor, XI. pag. 685., XV. pag. 460.

²⁾ Ibid. pag. 460

³⁾ Ibid. pag. 724.

leti še iz latinskega kronostiha, ki se je bil tamkaj vsékal 1703. leta pri popravljani gradú, lahko pósнемal namen njegov, namreč da je zgradba

AeDes Deo aC posterIs reCreanDis posIta.

Tako živahen promet, ki se je bil pričel že v davnih časih na takozvanem „Brégu“, zlasti še koncem sedemnajstega veka, ko se je sósebnó pridno upotrebljala vódna cesta od Ljubljane do Vrhnike ter se je po nji vozilo nekako redno trgovsko brodóvje, prestvaril je v šetalíšče tudi „Brég“ in njemu nasproti ležeče Šentjakopsko nabréžje, kjer sedaj krámarji pródajo staríno.

Takisto nas poučúje drja. Marksa Grbca leta 1710. natisneno delo „Gründliche Vertheidigung der Laybacherischen Luft“ v dostavku, kjer popisuje takrat toli priljubljene vóznje po vódi. Tamkaj čítamo: „Adel und Burgerschaft nehmen auch das Nachtmal mit sich (na čolní) und verzehren solches entweder in den Schiffen selbst oder aber ausser derselbigen unter denen in angenehmster Ordnung beederséits des Stromes gepflanzten ganz schattreichen Eich und Aspenbäumern. Die Handwerkszunftén tanzen auch mit ihren nicht selten saubern Weibern und Töchtern ein lustiges herum.“¹⁾

Leta 1710. stala sta torej na obéh bregéh med Šentjakopskim in Hradeckovim móstom drevoréda, katera sta služila Ljubljancem v javna šetalíšča.

Jeden teh drevorédov, óni na „Brégu“, dobil je pozneje po nepozabljivem mecénu kranjske naše dežele baronu Žigi Zojsu ime Zojsov drevoréd.

Ta Zojsov drevoréd je bil koncem minulega veka najpriljubnejše ljubljansko šetalíšče, vendar je bilo poleg njega priljubljeno mestnim stanovnikom tudi šetalíšče na takozvanem „Lépem póti“ za kneza Anersperga vrtom ob Tržaški cesti.²⁾

O šetalíščí Zojsovega drevoréda nam je ohranil zanimive beléžke dnevnik nekega ljubljanskega meščána, sezajoč iz osemnajstega v devetnajsti vek.

V Zojsov drevored je 3. dné septembra meseca 1790. leta v Ljubljani navzočni kraljici neapoljski poklonit se privédla grofica Lambergova gospé aristokratke in kraljica je góspém pokazala cesaričino Marijo Terezijo, bodočo nodvojvodinjo avstrijsko.³⁾

V ljubljanskega meščána Seifrieda že omenjanem dnevniku beremo o „Zojsovem drevorédu“ naslednje beléžke:

¹⁾ Grbec, l. c. pag. 54 in dalje.

²⁾ Wöchentliches Kundschaftsblatt des Herz. Krain 1775 in 1776 po mnoga mesta.

³⁾ Laibacher Zeitung 1790. leta.

Leta 1793. dné 3. julija meseca ob devetih zjutraj je generalnega štaba stotnik Pucher v Zojsovem drevorédu s konjem vred padel in potem précej umrl.¹⁾

Leta 1780. dné 13. julija meseca smo videli slavnega gosp. generala Lorda Nelsona, Lorda Hamiltona in zamúrko njegovo. Lord Nelson je bil tudi v Zojsovem drevorédu.²⁾

Leta 1804. Veliko pozornost so vzbujali v Zojsovem drevorédu — na póti za jaháče — kónji angleškega jaháča de Bacha, ki je 28., 29. in 30. dné septembra meseca na dvorišči Nemške hiše igral s svojimi kónji, pri čemer je nabral precéj novcev.³⁾

Višji „družbi“ je bil koncem minulega veka priljubljeno vedrišče in šetališče véliki lépi vrt v avguštinskem diskalcejatskem samostanu na Dunajski cesti (denašnji deželni bólnici), kjer so se nahajali za šétanje veliki drevorédi.⁴⁾

Ko je francosko vladárstvo (leta 1809.—1813.) začelo že umirati, obrnile so mestne gosposke pozornost svojo na šetališča mesta ljubljanskega in misliti, kako bi jih olepšale.

V proračunu mestne ljubljanske gosposke tedanje („Mairie“) iz leta 1813., nahajamo poleg družega tudi 1500 frankov zabeléženih za napravo nóvega šetališča, kateremu črtež se predloží, kadar treba. „Starima šetališčema ob Ljubljani“ so nakazali 50 frankov v popravo!⁵⁾

A že leta 1813. februarja meseca nahajamo proračun skupnih troškov za namerjano novo šetališče in „črtež,“ kako bi napraviti bilo to šetališče.⁶⁾

Kakor nam kaže z bojami risani črtež, imelo bi bilo obsezati nóvo šetališče drevoréde v naslednji méri:

Prvi drevoréd na takozvani Celovski ali Tirolski cesti (dandanes Marije Terezije cesti), od civilne bólnice do vrtnih vrat Cekínovega gradú (kjer so se, kakor znano, vršile javne velike slavnosti Napoleonu na čast).

Drugi drevoréd od vrtnega zidú obitelji Maličeve (zatorej v méri sedanje cesárja Frana Josipa ceste), do denašnjega gradú pod Tivolijem, to je do parka pred njim.

¹⁾ L. c. pag. 8.

²⁾ L. c. pag. 31.

³⁾ L. c. pag. 66.

⁴⁾ Marian, Austria Sacra III. 5. pag. 174.

⁵⁾ Ljubljanski mestni arhiv.

⁶⁾ Ibid.

Tretji drevoréd od tamkaj povprék proti Cekinovemu grádu, in sicer tikoma jarka, torej pod takozvano novo pótko od Tivolškega gradú.

Vkupni troški za nóvo šetalíšče so se proračunali na 6592 frankov in 85 centimov.

Nakána o napravi novega šetalíšča, katero je mesto ljubljansko ukrenilo zvršiti za dôbe Francozov, da se je uresničila, ako tudi z nekaterimi izpremembami, na tem nam je hvaležnim biti nepozabljivemu ces. kralj. generalnemu guvernerju baronu Lattermannu, kateri je skoraj po svojem dohodu v Ljubljano poskušal, da se zvrši ta naméra.

Dandanes vedó tisoči in tisoči šetalcev hvalo blagemu avstrijskemu vojščáku in prijatelju meščanov na drevorédu in šetalíšči, za kar so Ljubljani zavidna mnoga bližnja in daljna mesta.

Ta drevoréd, ki bode ime Lattermannovo izročil poznim zanamcem našim, gotovo je najlepši spomeník, katerega si je postavil visoko čislani dostojanstvenik v okolíni Ljubljane sam.

Želeti je seveda in le uméstno bi bilo, ker v naše stólno mesto prihaja vedno večja množica tujcev, katere bi gotovo zanimalo zvédeti, kako je nastalo to prelepo šetalíšče, da se na primernem kraju, morebiti v središči njegovem, katero prerezáva južna železnica, postavi spomínska plošča, ki bi z nekaterimi besedami oznanjala zgodovino drevorédovo.

Kmalu po napravi Lattermannovega drevoréda se je pričel násad družega, dandanes takisto mnogo občudovanega šetalíšča, t. j. „Zvezde“, za katero se je po odpravi kapucínskega samostana 1784. leta dobil prostor 1817. leta. Zgodovino tega drevoréda je naš zaslužno kvišku hrepeneči mladi preiskovalec gosp. prof. Ivan Vrhovec v „Zvonu“ obširno popisal, zatorej bodi dovolj, ako obračamo pozornost na omenjeno posebne pohvale vredno delo.

Šetalíšča po nabréžji ljubljanskem, katero se je slovesno odprlo z baš dovršenim nabréžjem za „Trančo“, veseliti se bode mogel v polni méri sicer res tekar bodoči narastáj, vendar upamo, da skoraj pride ta čas!

